

prof. zw. dr hab. Mariola Bidzan

Gdańsk, dn. 23 lipca 2016 r.

Instytut Psychologii

Uniwersytet Gdański

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pani mgr MARZENY BARTON

Strategie radzenia sobie ze stresem, a poziom satysfakcji zawodowej w pracy zmianowej pielęgniarek północnej Polski

napisanej pod kierunkiem dr hab. Aleksandry Gaworskiej-Krzemińskiej, dokonana na podstawie uchwały Rady Wydziału Nauk o Zdrowiu z Oddziałem Pielęgniarstwa i Instytutem Medycyny Morskiej i Tropikalnej Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego z dnia 30 czerwca 2016 roku.

Adepci pielęgniarstwa stanowią szczególną grupę zawodową, nie tylko przez dominację w tym zawodzie kobiet, ale i ze względu na specyfikę pracy, odnoszącą się m.in. z jednej strony do dużej samodzielności (w Polsce czasami ograniczanej przez przedstawicieli innych zawodów medycznych), wysokich wymagań, częstej pracy zmianowej, niedostosowania ekonomicznej gratyfikacji (zbyt niskiej) do „kosztów” pracy. Jest to przyczyną stresu zawodowego, który ma przełożenie na funkcjonowanie w różnych sferach życia, nie tylko zawodowego, ale przede wszystkim rodzinnego. Stąd znaczenia nabierają prace badawcze, zajmujące się nie tyle diagnozą skutków stresu zawodowego, ale sposobami radzenia sobie z nim, w tym aktywizacją różnych strategii radzenia sobie ze stresem.

Pomimo wagi zagadnienia nie tak wielu badaczy zajmuje się tą problematyką, a większość prac z tego zakresu jest „minimalistyczna” pod wieloma względami. Stąd z dużym zaciekawieniem sięgnęłam do rozprawy doktorskiej Pani mgr Marzeny Barton, która właśnie problematyką strategii radzenia sobie ze stresem w odniesieniu do satysfakcji z życia w pracy

zmianowej pielęgniarek północnej Polski zajęła się w swoich badaniach.

Już w tym miejscu pragnę podkreślić, iż przedstawiona do oceny rozprawa doktorska jest przeze mnie oceniona bardzo wysoko, stanowi bowiem nie tylko bardzo interesujący, ale i rzetelnie zrealizowany duży projekt badawczy.

Recenzowana dysertacja jest ściśle związana z zainteresowaniami zarówno poznawczymi jak i praktyką pielęgniarską Pani mgr Marzeny Barton, co uważam za duży walor umiejętności łączenia teorii z praktyką.

Dysertacja ma układ typowy, liczy 134 strony tekstu. Zwraca uwagę bardzo dobra proporcja rozprawy, 49 stron liczy część teoretyczna, pozostałe – tworzą część empiryczną.

Ustosunkuję się zatem do poszczególnych części pracy, a z obowiązku recenzenta nakreślę swoje uwagi krytyczne. Mam nadzieję, że uwagi te przyczynić się mogą do udoskonalenia (i tak bardzo dobrej) pracy i oddania jej do druku, np. w formie cyklu artykułów lub monografii.

Dysertacja składa się z jednego rozdziału teoretycznego, składającego się z dwóch odrębnych podrozdziałów, wprowadzających do rozdziału dotyczącego metodologii badań własnych, po którym następuje przedstawienie wyników oraz dyskusja połączona z wnioskami. Na końcu pracy Autorka zamieszcza streszczenie w języku polskim i angielskim, spis literatury, z której korzystała, załączniki oraz spis tabel i rycin. Taka struktura pracy jest zgodna z wymaganiami. Od strony formalnej praca spełnia standardy stawiane pracom doktorskim o charakterze empirycznym.

Tytuł pracy moim zdaniem w pełni odpowiada treściom w niej zawartym – jest stylistycznie i metodologicznie prawidłowy. Jednocześnie jest zwięzły i daje potencjalnemu czytelnikowi wskazówkę – jakiego obszaru eksploracji naukowej dotyczy dysertacja.

We WSTĘPIE (3,5 strony) Pani mgr Marzena Barton dokonuje skrótowego wprowadzenia do problematyki, którą zajmuje się w pracy, koncentrując się jedynie (dlaczego?) na stresie, w tym zawodowym, jak również strategiami radzenia sobie z nim, wspominając tylko w dwóch końcowych zdaniach, o związku stresu z pracą zawodową pielęgniarek oraz z symptomami stresu u kobiet.

Treści zawarte w pierwszym rozdziale o tytule: TEORETYCZNE PODSTAWY BADAŃ, to bardzo udana próba osadzenia w dużej mierze psychologicznego celu pracy w jego bio-

psychospołecznym podłożu. Pierwszy podrozdział dotyczy *Fizjologii stresu*, drugi - *Satysfakcji zawodowej i specyfice pracy w pielęgniarstwie*. Oba te podrozdziały mogłyby stanowić oddzielne rozdziały. Zmieniłabym także tytuł pierwszego, bowiem nie za bardzo mieści się w nim tak ważny dla celu pracy 3. podrozdział: *Strategie radzenia sobie ze stresem*.

Zakres i dobór informacji zaprezentowanych w rozdziale świadczy o bardzo dobrym rozeznaniu Autorki w pracach dotyczących omawianych zagadnień – Doktorantka sięga do literatury współczesnej, jak i klasyki. Pani magister Marzena Barton odwołuje się zarówno do literatury światowej jak i polskiej.

Doktorantka przedstawiła bardzo klarownie teorie oraz badania mające znaczenie w wyjaśnianiu roli różnych czynników indywidualnych i wpływających z organizacji pracy, mających znaczenie nie tylko dla uwarunkowań stresu w pracy pielęgniarstwie, ale i dla satysfakcji zawodowej,

Każdorazowo, wnikliwie odniosła się do istniejącego stanu rzeczy, pokazując umiejętności krytycznego myślenia. Co ważne, Doktorantka pokazuje możliwe rozwiązania wynikające ze słabości niektórych badań, a zaprezentowany i zrealizowany przez Nią projekt badawczy jest w dużej mierze odpowiedzią na wysunięte zastrzeżenia.

Za szczególnie interesujące uznaję wzmianki dotyczące historycznego podejścia do specyfiki zawodów medycznych, w tym pielęgniarstwa, dotarcie do informacji, czy nawet ciekawostek wymagało z pewnością od Autorki ogromu pracy. Warto podkreślić, że Doktorantka, choć nie jest psychologiem, nie tylko bardzo dobrze przyswoiła sobie nomenklaturę psychologiczną, ale bardzo dobrze porusza się w problematyce psychologicznej, związanej ze stresem i stylami/strategiami radzenia sobie z nim.

Uważam część teoretyczną za zdecydowanie udaną syntezę dotychczasowych wiedzy dotyczącej problematyki stresu w odniesieniu do specyfiki pracy pielęgniarek i ich satysfakcji z życia.

Celem podjętych przez Doktorantkę badań *jest ocena związku pomiędzy strategiami radzenia sobie ze stresem wynikającym z problemów w życiu towarzyskim, domowym, zawodowym i problemami ze snem a poziomem satysfakcji zawodowej, oraz analiza wpływu czynników indywidualnych, takich jak organizacja pracy (w tym praca zmianowa), dane demograficzno-społeczne i stopień obciążenia pracą na wybrane obszary badawcze wśród pielęgniarek*

północnej Polski. Cel pracy jest wyraźnie określony i wypływa z wcześniej przyjętej podstawy teoretycznej.

Co warte podkreślenia, badania obejmują dużą populację, wyjściowo Badaczka zbadała ok. 1000 osób z trzech województw Polski Północnej, zaś w analizie końcowej uwzględniono wyniki 648 osób, pracujących w systemie jedno- (N=156) i dwuzmianowym (N=492), różnej płci (ze znaczną przewagą kobiet, mężczyzn tylko N=14); odmiennym wieku, różnym stażu pracy, różniących się także stanem cywilnym, wykształceniem.

Zastosowano wystandaryzowany kwestionariusz Standard Shiftwork Index (SSI) (Barton J., Smith L.R., Spelten E. R., Fokard S., Totterdel P.A., 1995, w adaptacji J. Pokorskiego), z którego wybrano: Kwestionariusz Strategii Radzenia Sobie R.S. Lazarusa i S. Folkman oraz Kwestionariusz Ogólnej Satysfakcji z Pracy (W.O. Bearden, R.G. Netemeyer 1994, w polskiej adaptacji A. Zalewskiej). Dodatkowo włączono pytania zawierające dane dotyczące systemu zmianowego, organizacji pracy oraz charakterystyki respondenta w celu dokonania analizy zmiennych demograficzno-społecznych.

Potwierdzono częstsze stosowanie strategii aktywnych przez pielęgniarki pracujące w systemie jednozmianowym, co ma związek nie tylko z wyższym poziomem satysfakcji zawodowej, ale i z wyższym poziomem satysfakcji zawodowej w porównaniu z pielęgniarkami pracującymi w systemie dwuzmianowym. Ustalono m.in., iż wraz ze wzrostem problemów organizacyjnych oraz obciążeniem fizycznym pielęgniarek maleje poziom ich satysfakcji z pracy; Na przyjmowane przez pielęgniarki strategie radzenia sobie ze stresem mają wpływ czynniki indywidualne. Problemy organizacyjne są głównymi czynnikiem wpływającymi na stosowanie strategii unikających. Pielęgniarki pracujące w systemie dwuzmianowym, które osiągają wyższy poziom satysfakcji zawodowej, rzadziej stosują strategie unikające w sytuacji występowania problemów w życiu zawodowym i ze snem.

Te wnioski, co niezmiernie cenne, Doktorantka potrafiła przełożyć na propozycję oddziaływań praktycznych. Aplikacyjność uzyskanych wyników, w mojej ocenie, jeszcze bardziej zwiększa wartość pracy.

Wszystkie przeprowadzone badania nie budzą jakichkolwiek zastrzeżeń metodologicznych. Na realizację i przeprowadzenie badań uzyskano zgodę Niezależnej Komisji Bioetycznej przy Gdańskim Uniwersytecie Medycznym nr NKBBN/390/2014. Procedura badań została

przedstawiona wnikliwie, podobnie jak cel badań, problemy badawcze (tu pojawia się pytanie – czy są to problemy badawcze czy też pytania badawcze?), hipotezy i ich weryfikacja.

Wykorzystując dobrze dobrane, niezbyt zaawansowane, ale zasadne, metody statystyczne Autorka osiągnęła wyniki mające duże znaczenie zarówno dla teorii jak i praktyki nauk o zdrowiu, a także teorii i praktyki psychologicznej.

Prezentując treści Doktorantka niejednokrotnie krytycznie się do nich ustosunkowuje, jest w pełni świadoma ograniczeń dotychczasowych badań dotyczących penetrowanego problemu jak i pokrewnych, potrafi wyjaśnić ich przyczyny i znaleźć na nie antidotum, właśnie w postaci podjętego projektu badawczego.

Bardzo czytelnie przedstawione są wyniki badań. Prezentację wyników badań charakteryzuje duża dbałość o szczegóły.

Zaletą rozprawy jest dojrzałość prezentacji, a także wnikliwość psychologiczna, jak również duża świadomość ograniczeń podjętych badań.

Trudno znaleźć jakiegokolwiek uchybienia w tej pracy, chociaż w strukturze pracy wydaje się niepotrzebny *Wykaz skrótów*, z których większość, np. BHP, EEG czy OIPiP, nie wymaga przecież tłumaczenia, gdyż jest powszechnie znana, tym bardziej, że w tekście skróty wraz z tłumaczeniem pojawiają się w odpowiednich miejscach, a skrót CSI tłumaczony jako *Coping Questionnaire* powinien być przetłumaczony jako *Coping Stress Inventory*.

Brakuje mi wyraźnego zaznaczenia ograniczeń przeprowadzonych badań oraz możliwych kierunków dalszych badań, jak również rozszerzenia rekomendacji do działań praktycznych wpływających z uzyskanych wyników, nie jest to jednak niezbędne.

Oceniając całościowo rozprawę doktorską należy podkreślić wagę podjętych problemów oraz to, iż przeprowadzone badania nie budzą jakichkolwiek zastrzeżeń natury metodologicznej. Uzyskane wyniki, poddane badawczej analizie, w pełni wypełniają oczekiwania recenzenta odnośnie do kwalifikacji poznawczej i poziomu rozprawy naukowej, w tym wypadku doktorskiej, pozwalając na bardzo pozytywną ocenę.

Dysertacja oparta jest na ważnych zarówno z praktycznego, jak i poznawczego punktu widzenia założeniach. Badania zostały zaplanowane i przeprowadzone wzorcowo.

Całość rozprawy, w tym dyskusja wyników potwierdza, że Doktorantka ma bardzo dużą

wiedzę, która pozwala na szczegółową analizę uzyskanych wyników, dowodzi krytycznego, opartego na faktach sposobu myślenia Autorki. Zostały w tej części omówione wszystkie istotne dla opracowania wniosków wyniki. Opinie formułowane przez Badaczkę zawsze znajdują potwierdzenie w uzyskanych wynikach własnych, bądź w danych z literatury. Wnioski znajdują pełne uzasadnienie w uzyskanych wynikach. Praca napisana jest ładnym językiem, jednocześnie syntetycznym i zwięzłym.

Reasumując, stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji dysertacja Pani mgr Marzeny Barton pt. *Strategie radzenia sobie ze stresem, a poziom satysfakcji zawodowej w pracy zmianowej pielęgniarek północnej Polski* w pełni spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim zgodnie z *Ustawą o tytułach i stopniach naukowych* z dnia 14 marca 2003 r., art. 31 (Dz. U. nr 65 poz. 595 z późn. zm.).

Mam więc zaszczyt przedstawić Wysokiej Radzie Wydziału Nauk o Zdrowiu z Oddziałem Pielęgniarstwa i Instytutem Medycyny Morskiej i Tropikalnej Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego wniosek o dopuszczenie Pani mgr Marzeny Barton do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Maria Kiedrzyńska